

Вознюк Андрій Андрійович – кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник, провідний науковий співробітник наукової лабораторії з проблем досудового розслідування Національної академії внутрішніх справ

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ВИЗНАЧЕННЯ СТІЙКОСТІ ЗЛОЧИННИХ ОБ'ЄДНАНЬ

Досліджено проблеми стійкості як обов'язкової та факультативної кримінально-правової ознаки злочинних об'єднань. Сформульовано концептуальні підходи до особливостей її набуття такими формами співучасті, як група осіб, група осіб за попередньою змовою, організована група та злочинна організація.

Ключові слова: стійкість; злочинне об'єднання; група осіб; група осіб за попередньою змовою; організована група; злочинна організація; форма співучасті; кримінально-правові ознаки злочинних об'єднань.

Исследованы проблемы устойчивости как обязательного и факультативного уголовно-правового признака преступных объединений. Сформулированы концептуальные подходы к особенностям ее возникновения в таких формах соучастия, как группа лиц, группа лиц по предварительному сговору, организованная группа и преступная организация.

Ключевые слова: устойчивость; преступное объединение; группа лиц; группа лиц по предварительному сговору; организованная группа; преступная организация; форма соучастия; уголовно-правовые признаки преступных объединений.

The article explores the problems of stability of both mandatory and optional criminal legal signs of criminal Association and conceptual approaches to the peculiarities of its entry such forms of complicity as a group of persons, group of persons by prior conspiracy, an organized group and criminal organization.

Keywords: stability; criminal Association; a group of persons; group of persons by prior conspiracy; an organized group; a criminal organization; form of ownership; a criminal signs of a criminal Association.

Протидія організованій злочинності залишається пріоритетним напрямом в діяльності правоохоронних органів. Згідно з даними МВС України за 12 місяців 2013 року лише працівниками ОВС виявлено 172 організовані групи та злочинні організації, учасники яких (662 особи) вчинили майже 2 тис. злочинів.

Вказані об'єднання здебільшого функціонують протягом тривалого часу. Так, 133 організовані групи та злочинні організації діяли до одного року, 20 – до двох років, 17 – від 3 до 6 років, і дві – більше 6 років. Така тривалість злочинної діяльності свідчить про стійкість цих об'єднань та характеризує ступінь їхньої суспільної небезпеки.

Стійкість є обов'язковою кримінально-правовою ознакою для організованих груп і злочинних організацій та факультативною – для неорганізованих форм співучасті.

Доказування цієї ознаки у кримінальних провадженнях щодо злочинів, учинених організованими злочинними об'єднаннями, ускладнене відсутністю єдиного її законодавчого закріплення та визначення за допомогою оціночних понять і, як наслідок, – різним тлумаченням у правозастосовній діяльності [1, с. 97–98].

Вагомим внеском у розроблення проблематики стійкості та інших кримінально-правових ознак організованої групи та злочинної організації є дослідження Д. П. Альошина, М. І. Бажанова, Ф. Г. Бурчака, Р. Р. Галіакбарова, Л. Д. Гаухмана, Н. О. Гуторової, Л. М. Демидової, О. О. Дудорова, С. О. Єфремова, Г. П. Жаровської, І. В. Іваненка, О. О. Кваші, О. Ф. Ковітіді, М. Й. Коржанського, М. В. Корнієнка, Є. К. Марчука, П. С. Матишевського, М. І. Мельника, А. М. Мельникова, В. О. Навроцького, Б. С. Никифорова, Г. В. Новицького, М. І. Панова, А. О. Пинаєва, О. О. Піонтковського, В. А. Робака, А. В. Савченка, П. Ф. Тельнова, О. М. Трайніна, З. А. Тростюк, І. К. Туркевича, В. І. Тютюгіна, В. В. Українець, Б. С. Утевського, Є. В. Фесенка, І. Я. Фойницького, М. І. Хавронюка, І. Х. Хакімова, Р. Л. Чорного, С. Д. Шапченка, М. Д. Шаргородського, Р. М. Яновича, Н. М. Ярмиш та ін. Однак нині відсутня єдина науково обґрунтована концепція стійкості злочинного об'єднання, що узгоджується з іншими його кримінально-правовими ознаками.

Метою статті є дослідження актуальних проблем визначення стійкості як кримінально-правової ознаки злочинних об'єднань.

У тлумачному словнику «стійкий» визначають по-різному:
1) здатний твердо стояти, триматися, не падаючи, не коливаючись;

хисткий; який відбувається спокійно, розмірено; урівноважений; 2) який довго зберігає і виявляє свої властивості, не піддається руйнуванню, псуванню; 3) для якого характерні стабільність, постійність; сталий; довготривалий; 4) здатний витримати зовнішній вплив, протидіяти чомусь; здатний зберігатися, існувати за несприятливих умов (при змінах температури і т. ін.); витривалий; який не піддається сторонньому, негативному, впливу (про людину); 5) який виявляє наполегливість, твердість, непохитність у намірах, поглядах, вчинках, діях і т. ін.; вірний своїм переконанням; незламний; який ведеться з наполегливістю, твердістю, непохитністю [2, с. 1393].

Екстраполюючи значення цього терміну на стійкість організованих груп і злочинних організацій, слід зазначити, що як кримінально-правова ознака цих об'єднань він розглядається у контексті злочину, організованого злочинного об'єднання та його учасників.

Виходячи з цього, стійкість може означати стабільність, постійність, сталість складу учасників об'єднання, довготривалий період його існування, здатність витримати зовнішній вплив, зокрема протидіяти правоохоронним органам, а також наполегливість, твердість, непохитність у намірах його учасників.

У цьому разі стійкість вживається у широкому значенні, водночас під час кваліфікації злочинів її слід розглядати у вузькому – кримінально-правовому значенні.

Відповідно до п. 11 Постанови Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями» від 23 грудня 2005 р. № 13 стійкість організованої групи та злочинної організації полягає в їх здатності забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати, як внутрішнім (наприклад, невизнання авторитету або наказів керівника, намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього), так і зовнішнім (недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів, діяльність конкурентів по злочинному середовищу тощо). На здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам указують, зокрема, такі ознаки: стабільний склад, тісні стосунки між його учасниками, їх централізоване підпорядкування, єдині для всіх правила поведінки, а також

наявність плану злочинної діяльності і чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення.

Ознаками зовнішньої стійкості злочинної організації можуть бути встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання тощо.

Набуття організованою групою крім ознак внутрішньої ще й ознак зовнішньої стійкості (за наявності ієрархічної побудови та мети вчинення тяжких і особливо тяжких злочинів), як правило, свідчить про те, що ця група трансформувалась у злочинну організацію [3, с. 2–6]. Наочно положення постанови Пленуму Верховного Суду України можна представити у вигляді таблиці.

Таблиця

Стойкість організованих злочинних об'єднань

Стойкість	
Здатність об'єднання забезпечити стабільність і безпеку свого функціонування, тобто ефективно протидіяти факторам, що можуть їх дезорганізувати	
<i>Внутрішні фактори:</i> невизнання авторитету або наказів керівника; намагання окремих членів об'єднання відокремитись чи вийти з нього	<i>Зовнішні фактори:</i> недотримання правил безпеки щодо дій правоохоронних органів; діяльність конкурентів по злочинному середовищу
<i>Ознаки, що вказують на здатність об'єднання протидіяти внутрішнім дезорганізуючим факторам:</i> стабільний склад; тісні стосунки між його учасниками; їх централізоване підпорядкування; єдині для всіх правила поведінки; наявність плану злочинної діяльності; чіткий розподіл функцій учасників щодо його досягнення	<i>Ознаки, що вказують на здатність об'єднання протидіяти зовнішнім дезорганізуючим факторам:</i> встановлення корупційних зв'язків в органах влади; наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу; створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання

Будь-які кримінально-правові ознаки організованих злочинних об'єднань у тому числі стійкість мають відповідати **певним критеріям**. Вони повинні бути чіткими, однозначними, зрозумілими для правозастосовних органів і не мають суперечити іншим ознакам, підмінювати їх чи конкурувати з ними.

Аналіз положень Постанови Пленуму Верховного Суду України відносно стійкості дозволяє висловити певні зауваження.

По-перше, необґрунтованим є визначення організованої групи виключно як внутрішньої, а злочинної організації як внутрішньої і зовнішньої стійкого об'єднання. Ця позиція Пленуму Верховного Суду України суперечить закону про кримінальну відповідальність, оскільки у ч. 3 та 4 ст. 28 КК України серед ознак злочинів, учинених організованою групою та злочинною організацією, відсутній поділ стійкості на зовнішню та внутрішню.

По-друге, визначення стійкості, що наведена в Постанові Пленуму Верховного Суду України, нечітке, оскільки не визначено скільки ознак стійкості, перелічених у Постанові Пленуму Верховного Суду України, необхідно встановити, щоб визнати об'єднання зовнішньою чи внутрішньою стійким.

Наприклад, чи достатньо встановлення факту централізованого підпорядкування учасників для констатації стійкості організованої групи або ж чи забезпечено стабільність і безпеку функціонування організованої групи і злочинної організації у разі виявлення і припинення їх діяльності працівниками правоохоронних органів?

Крім того, окремі ознаки зовнішньої та внутрішньої стійкості потребують уточнення. Так, наприклад, склад організованих злочинних об'єднань є не просто стабільним, а відносно стабільним, оскільки у процесі злочинної діяльності вони можуть поповнюватись новими членами або ж окремі учасники вибувають з нього. Про стабільність складу злочинного об'єднання можна говорити лише тоді, коли одній й ті ж учасники об'єднання беруть участь у спільному вчиненні декількох злочинів. Більше половини складу об'єднання повинна залишатися незмінною, інакше – це буде інше злочинне об'єднання.

Тісні стосунки між його учасниками також можна розуміти по-різному: як спільне проведення часу поза злочинною

діяльність, спільне проживання або ж ситуацію, в якій члени об'єднання знають один одного давно (друзі, родичі тощо).

По-третє, ознаки зовнішньої та внутрішньої стійкості можуть бути характерними як для організованої групи, так і злочинної організації, а в окремих випадках – для групи осіб за попередньою змовою. Водночас не слід виключати можливу відсутність окремих ознак внутрішньої стійкості в організованій групі, або ж внутрішньої та зовнішньої стійкості в злочинній організації.

Ознаки внутрішньої та зовнішньої стійкості є ознаками другого рівня (підознаками стійкості). Їх доцільно поділити на обов'язкові (які обов'язково необхідно встановити для того щоб об'єднання визнати стійким) та факультативні (які є необов'язковими і призначені для додаткової характеристики стійкості).

Тому, наприклад, такі критерії стійкості як встановлення корупційних зв'язків в органах влади, наявність каналів обміну інформацією щодо діяльності конкурентів по злочинному середовищу, створення нелегальних (тіньових) страхових фондів та визначення порядку їх наповнення й використання є характерними не для усіх організованих злочинних об'єднань, тобто вони факультативні.

По-четверте, окремі ознаки стійкості дублюють (підміняють) інші кримінально-правові ознаки організованих злочинних об'єднань, які мають самостійне значення, оскільки вказані у ч. 3 та 4 ст. 28 КК України поряд з стійкістю. Наприклад, централізоване підпорядкування учасників є не лише ознакою стійкості, але й ієрархічності.

З огляду на вказані проблеми положення стійкості висвітлені у постанові Пленуму Верховного Суду України «Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчинені стійкими злочинними об'єднаннями», потребують перегляду.

Стійкість як і будь-яка інша ознака злочинного об'єднання обумовлює ступінь його суспільної небезпеки. Тому вона повинна визначатися крізь призму відповідних категорій.

Стійкість пов'язана насамперед з кількістю злочинів, учинених об'єднанням та періодом часу його функціонування. За загальним правилом чим більше часу проіснувало об'єднання і чим більше вчинено злочинів його учасники, тим більш воно суспільно небезпечне. Водночас кримінально-правові положення, що стосуються стійкості повинні бути спрямовані на

максимальне зменшення ступеня такої небезпеки, а також на недопущення подальшого вчинення злочинних діянь. З огляду на це критерії стійкості повинні відповідати цим вимогам.

Для визначення, того яке об'єднання є стійким можна висунути такі гіпотези:

1) об'єднання стає стійким після виникнення у його учасників умислу на вчинення двох і більше злочинів;

2) об'єднання набуває стійкості після вчинення його учасниками одного злочину. Тобто другий злочин слід визнавати таким, що вчинений стійким об'єднанням;

3) об'єднання слід вважати стійким після вчинення його учасниками двох злочинів. Тобто третій злочин вже вчиняється у складі стійкого об'єднання.

Для спростування першої гіпотези слід зазначити, що об'єднання, яке має лише намір вчинити злочини не слід вважати стійким, оскільки його учасники можуть так і не розпочати злочинну діяльність. Не слід виключати також добровільну відмову співучасників від доведення злочину до кінця або припинення його діяльності на стадії готування чи замаху. Крім того, у разі виявлення «голого умислу» не має підстав для притягнення до кримінальної відповідальності.

Варіант передбачений другою гіпотезою свідчить про певні тенденції у діяльності об'єднання, спрямованість його учасників на подальшу злочинну діяльність, небажанні зупинитися на досягнутому. У цьому разі стійкість хоча й незначна, однак реальна. Крім того, зазначений варіант найбільше відповідає потребам протидії організованим злочинним об'єднанням, оскільки дозволяє визнати об'єднання організованою групою чи злочинною організацією (за наявності інших обов'язкових кримінально-правових ознак) під час другого злочину і застосувати відповідні оперативні-розшукові, кримінальні процесуальні, кримінальні та інші заходи реагування.

Третя гіпотеза найбільш переконливо засвідчує стійкість злочинного об'єднання, тобто його створення задля тривалої злочинної діяльності. З іншого боку, така позиція гірше відповідає потребам протидії організованим злочинним об'єднанням, оскільки дозволяє визнавати злочинну діяльність групи осіб як злочин учинений організованою групою чи

злочинною організацією, не під час вчинення другого, а лише під час вчинення третього злочину його учасниками.

З метою підвищення ефективності протидії організованій злочинності кримінально-правовими засобами пропонуємо стійким визнавати об'єднання під час вчинення його учасниками другого злочину, а за наявності інших ознак, кваліфікувати таке діяння як злочин, учинений організованою групою чи злочинною організацією.

Водночас слід відмітити, особливості цих злочинів. На наш погляд, це можуть бути, по-перше, як закінчені так і незакінчені злочини. По-друге, ці злочини, повинні утворювати повторність або реальну, але не ідеальну сукупність. Тобто злочини, що утворюють ідеальну сукупність, та входять до мінімальної кількості злочинів, що засвідчує стійкість тієї чи іншої форми співучасті враховуються як один злочин. При цьому вони можуть бути як тотожними, однорідними, так і різнорідними.

Наприклад, учасники групи осіб за попередньою змовою вчинили крадіжку чужого майна з проникненням до житла, заволодівши при цьому вогнепальною зброєю. Їх дії слід кваліфікувати за ч. 2, 3 ст. 185 та ч. 2 ст. 262 КК України, однак під час визначення стійкості це діяння слід врахувати як один злочин.

Наступною ознакою стійкості повинен бути відносно постійний склад учасників об'єднання. Це означає, що у вчиненні злочинів беруть участь одні й ті ж суб'єкти. Водночас окремі особи можуть брати участь не у всіх злочинах або ж до вчинення окремих злочинів залучаються інші співучасники, що не є членами об'єднання.

Так, наприклад, до складу злочинної організації, що функціонувала з травня 2004 р. по травень 2007 р. на території Чернігівської області, складалася з дев'яти членів та спеціалізувалася на незаконному заволодінні чужим майном, час від часу залучалися інші учасники, що не були її членами. Члени та учасники злочинної організації вчинили 48 злочинів спрямованих на заволодіння чужим майном. Водночас до чотирьох злочинів, учинених цим об'єднанням, залучалися три особи, що не були членами злочинної організації (одна особа брала участь у трьох злочинах, і дві особи – у двох злочинах). Такі учасники злочинної організації безпосередньо проникали до житла та інших приміщень звідки таємно викрадали чуже майно. При цьому в кожному

злочині, учиненому злочинною організацією, брало участь здебільшого чотири – п'ять учасників [4].

Стійкими можуть бути такі злочинні об'єднання як група осіб за попередньою змовою, організована група та злочинна організація. Водночас в кожному з цих об'єднань вона має певні особливості.

Групу осіб за попередньою змовою слід вважати стійкою під час вчинення її учасниками другого злочину (замаху на злочин або готування до нього). Причому один із цих злочинів її учасники могли вчинити у складі групи осіб (без попередньої змови). Групу осіб за попередньою змовою, що вчиняє другий злочин (замах на злочин або готування до нього) за наявності інших ознак організованого злочинного об'єднання є організованою групою або злочинною організацією. Водночас склад учасників таких об'єднань повинен залишатись відносно постійним.

Виходячи з цього виникненню організованої групи чи злочинної організації обов'язково передують форма існування злочинного об'єднання як групи осіб чи групи осіб за попередньою змовою.

Створення організованого злочинного об'єднання відбувається лише під час вчинення його учасниками другого злочину (замаху на злочин або готування до нього).

Об'єднання можна визнати організованою групою чи злочинною організацією лише під час вчинення його учасниками другого злочину (замаху на злочин чи готування до нього) за умови наявності інших кримінально-правових ознак цих форм співучасті.

Фактично стійкість безпосередньо пов'язана з трансформацією злочинних об'єднань – зміною їх істотних властивостей, унаслідок чого злочинне об'єднання одного виду перетворюється в інше. Тому дії співучасників під час вчинення злочинів у складі різних видів злочинних об'єднань мають кваліфікуватися самостійно у кожному конкретному випадку [5, с. 255–257].

Відтак, стійкість організованого злочинного об'єднання може з'явитись в один із таких способів:

1. Перший злочин вчинено групою осіб, а другий – організованою групою чи злочинною організацією.

2. Перший злочин вчинено групою осіб за попередньою змовою, а другий – організованою групою чи злочинною організацією.

3. Перший злочин вчинено групою осіб, другий – групою осіб за попередньою змовою, а третій – організованою групою чи злочинною організацією.

4. Перший злочин вчинено групою осіб, другий – групою осіб за попередньою змовою, третій – організованою групою, четвертий – злочинною організацією.

5. Перший злочин вчинено групою осіб, другий – групою осіб за попередньою змовою, третій – групою осіб за попередньою змовою, четвертий – організованою групою або злочинною організацією.

Водночас цим не вичерпуються усі можливі варіанти виникнення організованих злочинних об'єднань. У судовій практиці найбільшого поширення набуває трансформація групи осіб за попередньою змовою в організовану групу чи злочинну організацію.

Таким чином, стійким слід визнавати об'єднання під час вчинення його учасниками другого та наступних злочинів, незалежно від того закінчені вони чи ні. За винятком випадків, коли перший та другий злочин утворюють ідеальну сукупність.

Стійкими можуть бути такі злочинні об'єднання як група осіб за попередньою змовою, організована група та злочинна організація. Водночас в кожному об'єднанні формування цієї ознаки має певні особливості, пов'язані з трансформацією форм співучасті.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Вознюк А. А. Концептуальні проблеми кримінальної відповідальності за злочини, пов'язані зі створенням та участю в організованих групах і злочинних організаціях / А. А. Вознюк // Актуальні проблеми юридичної науки очима молодих вчених : матеріали всеукр. наук.-практ. конф. (Донецьк, 24 лют. 2012 р.). – Донецьк : Вид. Дім «Кальміус», 2012. – Ч. I. – С. 97–98.

2. Великий тлумачний словник сучасної української мови (з дод., допов. та CD) / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпін'я : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.

3. Про практику розгляду судами кримінальних справ про злочини, вчиненні стійкими злочинними об'єднаннями : постанова Пленуму Верховного Суду України від 23 груд. 2005 р. № 13 // Вісник Верховного Суду України. – 2006. – № 1. – С. 2–6.

4. Вирок Деснянського районного суду м. Чернігова від 17 берез. 2009 р. Справа № 1-10/09 [Електронний ресурс]. – Режим доступу :

<http://reyestr.court.gov.ua/Review/8872822>.

5. Вознюк А. А. Трансформація злочинних об'єднань та її вплив на кваліфікацію злочинів / А. А. Вознюк // Актуальні проблеми розслідування злочинів за новим Кримінальним процесуальним кодексом України : матеріали Всеукр. наук.-практ. конф. (Київ, 5 лип. 2013 р.). – К. : Нац. акад. внутр. справ, 2013. – С. 255–257.